

W. E. Gladstone.

Spisal Fr. Svetič.

ne 19. velikega travna t. l. je izdihnil na svojem posestvu Hawardnu v visoki starosti mož, katerega smemo prištevati najbolj slovečim dušnim delavcem tega stoletja. In med temi delavci je bil Gladstone morda najmarljivejši. Malokdo je živel tako bogato življenje; človek bi dejal, da je bil Gladstone izmed tistih redkih mož, katere previdnost božja pošlje zdaj pa zdaj na svet, da z ne- navadno, neverjetno marljivostjo in vztrajnostjo pri duševnem delu zadoščajo za dolg ogromne množine tistih, ki ne delajo nič. Kot triindvajsetleten mladenič je že stopil na javno pozorišče, in od tedaj naprej si ni privoščil več počitka in celih šestdeset let je delal za domovino in človeštvo; šele, ko je dosegel petinosemdeseto leto, ga je primorala huda bolezen, da se je umaknil, ali najbrže s tiho nado, da se mu ne bode treba dolgo odtegovati svojemu mnogostranskemu poslu. Z njim je izginila s svetovnega prizorišča ena izmed najbolj znanih in imenovanih, najbolj slavljenih in seveda tudi mnogo napadanih oseb. Čitatelj novin bode sedaj pogrešal v listih Gladstoneovo ime, katero se je zadnjih šestdeset let pač tako pogosto, rekel bi vsaki dan nahajalo v časopisih, prav kakor n. pr. Bismarckovo.

Nič manj nego štirikrat je imel Gladstone krmilo britanskega kraljestva v rokah; poprej in v presledkih pa je bil sedaj finančni minister, sedaj »državni tajnik« za naselbine in ves čas svojega javnega delovanja je bil neutrujen kot parlamentarec, govornik in agitator za svobodomiselno stvar.

Ko se je bil ločil od toryev in se pridružil liberalni stranki, je postal takoj njen voditelj in je ostal njena glava do svoje smrti, čeprav je začasno odložil voditeljstvo in se posvetil modroslovnim in jezikoslovnim, včasih celo bogoslovnim vedam. Dorastel v konservativni okolici in vzgojen v torystiških naukih, je bil Gladstone v prvem času svojega parlamentarnega delovanja tory, toda še kot toryevec se često ni strinjal z nazori svoje stranke ter pokazal pri tem ali onem vprašanju svobodno in samostalno mišljenje, govoreč in glasujoč proti svojim tovarišem v imenu pravice in človekoljubja. Čim resneje in temeljiteje pa se je zaglabljal v državne in družabne probleme, tem bolj se je vdajal duhu časa, ki nalaga vestnemu državniku kot najimenitnejšo dolžnost skrb za blaginjo in svobodo

širjih slojev narodovih. Njegovo ljudomilo srce ga je približalo ubožcem in stiskancem; zapustil je za vedno vrste sebične bogatinske stranke in odsehal je posvečeval svoje sile narodu in človeštvu; postal je liberalec v najlepšem pomenu besede, ne »liberalec«, kakršne poznamo pri nas. Gladstoneov liberalizem je bil take vrste, da so ga napadali ne samo njegovi konservativni nasprotniki na Angleškem in drugod, ampak tudi naša »liberalna« glasila na Dunaju in v Budimpešti, posebno takrat, kadar se je mož z zgovorno besedo in spretnim peresom potegnil za turške kristjane; takrat so bile »liberalne« novine vse na strani Gladstoneovega tekmeca Disraelija.

Kot finančni minister v Abardeenovem in kasneje v Palmerstonovem ministrstvu je zaslovel Gladstone s svojo davčno preuredbo, katero je znal izvesti tako, da je odpravil nekaj sitnih davkov ter razbremenil ubožnejše obdačence, obenem pa vendar v red spravil britanske finance in zmanjšal državni dolg. Ko je bil po svojem prvem ministrskem predsedovanju odstopil l. 1874., je izjavil na shodu v Birminghamu z veseljem in ponosom, »da je odstop njegove stranke časten, ker zapušča tak prebitek v javnih blagajnicah, kakršnega še ni bilo, in da je tak poraz sijajnejši od zmage.« —

Pravicoljubu in narodovemu prijatelju Gladstoneu je bilo posebno pri srcu razširjenje volilne pravice. Po njegovem naporu se je znižal l. 1866. census tako, da se je povišalo število britanskih volivcev za okroglih 400.000. Še večji uspeh je imel l. 1884., ko se je sprejel njegov novi volilni zakon, po katerem je dobilo okoli dveh milijonov britanskih državljanov svojo najmenitnejšo pravico. Gladstone se je z vsemi silami trudil še za celo vrsto svobodomiselnih predlogov, katere pa je parlament odklonil, n. pr. razdržavljenje cerkve, omejitev oblasti gorenje (gosposke) zbornice; predlog, naj bi se poslancem plačevale dnevščine; svobodnejši položaj katoliške cerkve na Angleškem, prepoved kupovanja častniških služb, okrajšanje delavskega časa i. dr. Pri vsaki priliki se je potegoval, da se zboljša položaj narodovih množic, in da postane dosežno tudi ubožnejšim slojem to, kar je do sedaj pristopno samo malemu številu privilegovancev. Pogumno se je sprijel s sistemom, ki je na svobodnem Britanskem bolj razvit in ukoreninjen nego na kontingentu. Ogromno narodno premoženje je tam večjidel v rokah razmeroma kaj majhnega števila srečnih bogatinov. Celo poslanske klopi so dosežne samo tistim, ki imajo dovolj novcev, da si najmejo pristašev. Vendar na Angleškem ni prehudih socialnih kriz, morda zato, ker

ima kraljestvo v prostranih in bogatih naselbinah po celem svetu dovolj pripravnih ventilov.

Še večji pogum je pokazal Gladstone s tem, da se je usmili nesrečnih Ircev. Z vsem ognjem, da ne rečem, z nekako plemenito strastjo je zastavil svoje moči za korenito izboljšanje žalostnih razmer na Irskem. In da se razume, kaj se to pravi, in koliko pogumnega prepričanja in volje je bilo treba za tako početje, je premisliti samo to, da je bilo anglosaskemu plemenu neusmiljeno zatiranje in odiranje po narodnosti in veri tujih mu Ircev večstoletna, globoko ukoreninjena tradicija. Angleži, ki so spravili Irce v pravem pomenu besede na beraško palico, pač še dandanes zaničujejo in črtijo prebivavce »zelenega otoka«, kakor n. pr. pri nas Nemci zasmehujejo in sovražijo Slovane, pred vsemi Čehi. Kar je nemškemu Dunajčanu v burkah in anekdotah tipični češki »Wenzel«, to je Angležu irski sodržavljan »Paddy« (Patrik). — Gladstone se ni ustrašil predsodkov angleške družbe; v zadnjih letih mu je bila najimenitnejša naloga pomiritev in zadovoljitev irskega naroda. Sedaj si pa mislimo pri nas državnika nemške narodnosti, kateremu bi bila resno pri srcu enakopravnost slovanskih narodov, in kateri bi pri svojih rojakih obudil pravicoljubje, da bi bili po svoji večini pripravljeni dovoliti drugim narodom odločevanje v svojih rečeh! Ni čuda, da se naši »liberalci« niso mogli sprijazniti z nazori liberalnega angleškega državnika.

Najpreje je Gladstone skrbel, da se kolikor moči izboljša žalostno gmotno stanje irskega ljudstva. Posrečilo se mu je vvesti nekaj preosnov; uveljavil je zemljiški zakon za Irsko, padla pa sta predloga, da se preuredi zakupništvo, in da bi vlada pokupila in razkosala velika posestva na Irskem. In ko je predložil Gladstone zakon, naj se na Irskem vvede samouprava in zopet otvori v Dublinu poseben parlament (»home-rule«), je sprejela sicer spodnja zbornica ta predlog s precejšnjo večino, gorenja zbornica pa ga je odbila. Manj zanesljivi člani liberalne stranke so se bili ločili od Gladstonea in se kot »unijonisti« zvezali proti njemu s konservativci; Gladstone je preveč zaupal njih liberalnemu prepričanju in jih izkušal prehudo. Kajpada, v časih, ko cvete izkoriščanje gospodarski šibkejših slojev po močnejših, v časih, ko centralizem duši prostejše gibanje posameznih delov državnih, je bilo v očeh konservativcev in celo manj zanesljivih liberalcev drzno in opasno počenjanje Gladstonea, ki je izkušal gmotno pomagati Ircem, jim zrahljati spone in dati nekoliko besede v lastnih zadevah. Očitati so Glad-

stoneu, da nepremišljeno razdira edinost in celokupnost britanskega kraljestva. Mož pa si ni dal iztrgati prepričanja, da imajo ne le posamezniki, ampak tudi narodne in verske individualnosti pravico do svobodnega dihanja, in da je bolj koristno državi, ako se sporazume s skupinami, katerih ne more raztopiti, in katere ji delajo težave in jo slabe s svojim odporom, ki raste s pritiskom.

Prav tako kakor notranja politika Gladstoneova je bila tudi njegova zunanja politika v soglasju z njegovimi pravičnimi in ljudomilimi načeli. »Izšolani« diplomat bi morda sodil, da je bila zunanja politika Gladstoneova slaba stran, da je prepuščal čutom preveč vpliva ali kaj takega. Nasprotniki so mu očitali, da ima v zunanjih opravilih nesrečno roko, in da je on kriv nekaterih neuspehov angleške politike za časa njegove vlade. Humanski Gladstone se je tudi v zunanji politiki pogumno postavil v nasprotje s svojimi rojaki in z načelnim stališčem angleških vlad napram zunanjim vprašanjem. Angleži vobče ne morejo zatajiti anglosaske in normanske grabljive in brezobzirne narave. Zatiranim narodom pomagati z besedo ali z dejanjem ni angleška navada. In kako malo so izbirčni v pomočkih, kadar gre za dobiček, ali kadar se sprimejo z nasprotnikom, je znano iz zgodovine. Gladstone je častna izjema. Oglasil se je zoper krimsko vojno; predlagal je tudi, da se javno s parlamentovskim sklepom obsodi način vojevanja na Kitajskem. Še več: ko so se vzdignili turški Slovani, je bil Gladstone njih najboljši zaščitnik in je delal zanje z besedo in s peresom. »Neizustne« Turke pa — »the unspeakable Turk« — in njih grozodejstva je obsojal s svetim srdom ter pisal brošure — n. pr. »Bulgarian horrors« — v katerih je ljubeznive Osmane in obenem njih zagovornike, posebno Disraelija, živo ožigosal pred angleškim in drugim omikanim svetom. Pa še nekaj več: Gladstone, on, Anglež, se je strinjal — horrible dictu! — z Rusi, ko so začeli dejanski nastopati proti tlačiteljem balkanskih narodov. To je bilo skoro preveč za angleške rojake in drugo »omikano« Evropo. Turško gospodarstvo na Balkanu je bilo Angležem »noli me tangere«; evropskemu »ravnotežju« na ljubo se ne bi smel nihče vtikati v notranje razmere štambulskega carstva, niti se preživo zanimati za usodo uboge raje. Kdo bi bil pričakoval, da mogočni angleški državnik povzdigne svoj glas za turške kristjane ter izjavi s srditimi besedami, da je turško gospodarstvo evropski škandal, da ta državnik obsodi popustljivo stališče velesil napram turškim grozodejstvom in se z ljubeznijo potegne za krščanske trpine na Balkanu, dokazujejoč, da je skrajnji čas, da se Turek odpravi iz

Evrope, in da se Balkan izroči balkanskim narodom? Kak anahronizem, se dandanes potegovati za kristjane pod mohamedanskim jarmom in klicati Evropo na boj proti Azijatom, kakor v davnih časih, ko je bil krščanski zapad solidaren nasproti mohamedanstvu, in ko je bila še živa krščanska ljubezen in je kristjan prihajal na pomoč kristjanu proti moslimu.

Gladstone torej ni bil državnik, kakršnih smo vajeni; kajti da bi državnik uravnaval svoje postopanje po zahtevah pravice in človekoljubja, to je prav redko. Vsiljuje se mi misel, da bi ga primeril z Bismarckom, njegovim največjim sovražnikom na državniškem torišču. Bismarck je dovršil brez dvoma večje delo, ker mu je bilo nemško carstvo šele ustvariti in potem utrditi proti domačim in zunanjim neprijateljem; sprijemati se je moral z močnimi sosedi pruske in nemške države, in da je dandanes Nemška močna znotraj, mogočna zunaj, je seveda njegova zasluga. Gladstone pa je prevzel iz rok svojih prednikov državen organizem, ki je bil v stoletjih utrjen in urejen kakor dobro sestavljen in namazan stroj, ki gladko teče; njemu ni bilo premagovati zunanjih ovir pri državniškem poslu, on tudi ni mnogo dejanski nastopal na vnanje. Glede diplomaške modrosti radi priznavamo Bismarcku prvo mesto; vendar bi se smel Gladstone, kakor mislim, pokazati tudi poleg Bismarcka. Morda je imel celo širje obzorje in višje, naprednejše ideje o državnem in sploh človeškem življenju; njegove deloma izvedene, deloma nameravane preuredbe so dokaz razsvetljenega duha in plemenitega srca. Blagi Gladstone ni poznal sovraštva, maščevanja in spletk, Bismarckova zgodovina pa je polna sile in brezobzirnosti, jeze in sovraštva, stiskanja in preganjanja. Je-li izrek: »Sila pred pravico« res Bismarckov, ali ne, je brez pomena; ravnal se je gotovo po njem.

Gladstone je izmed najmilejših in najsimpatičnejših zgodovinskih mož, in dejal bi, da tudi o njem velja, kar se je reklo o Titu, da je »*amor et deliciae generis humani*«. — Vkljub najčistejšemu liberalizmu se je držal celo življenje nekih konservativnih načel, o katerih je bil prepričan, da so koristna za posameznika in za družbo. Tudi v tem se kaže samostalnost njegovega duha. Premišljeval je mnogo o medsebojnem razmerju cerkve in države (prim. njegovo razpravo: »*The state in its relations with the church*«) in prišel je do spoznanja, da bodi država urejena na versko-nravstveni podlagi. Gladstone je bil ves čas svojega dolgega življenja veren kristjan in celo pobožen mož. Rad se je bavil tudi z bogoslovskim raziskavanjem,

ki je pri Angležih zelo priljubljeno; to je angleška posebnost, in menda ni nikjer toliko posvetnjakov-bogoslovcev nego na Angleškem.

Kot pravi humanist se je Gladstone obilo pečal s starimi klasiki in si je tudi kot učenjak v jezikoslovni stroki pridobil sloveče ime. Najljubši predmet mu je bila »homerologija«, kakor je sam pravil. O Homerju in starogrških odnošajih je napisal več zelo čislanih knjig. Toda kot razumen, praktičen Anglež se ni ukvarjal samo s kritiko tekstov, niti si belil glave zgolj s »konjekturami«, ampak preiskoval in presojal je starogrške državne, družabne in rodbinske odnošaje, po katerih se je grški narod povzpел do slave in velikosti. Gladstone je mislil pri svojem preiskovanju na koristno stran in premišljeval je, kaj bi se dalo posneti iz starogrškega življenja in v prid obrniti za sedanjost. Vidi se, da Angležu veda ni mrtva in ne samo breme za možgane. Znanemu »temeljitemu« narodu bi bila morda angleška šolska učenost nezadostna; toda Angleži so imeli svojega Bacona in Benthama in so kmalu razumeli »utilitarizem« v vedi. Sicer pa so tudi Nemci v novejšem času krenili na drugo pot.

Približal sem se koncu tega sestavka, ne da bi bil omenil z besedico tudi zmot in slabosti Gladstoneovih; samo hvalil sem ga in slavo pel njegovim redkim prednostim. Ali je to nepristranska sodba? ali je bil Gladstone kar čist vzor brez madeža? — Kajpada je imel tudi svoje slabosti, saj je bil človek — oprostite to vsakdanjo frazo! — Da odkrito povem: jaz ne vem, katere napake je imel, katerim zmotam je bil vdan. Tem bolje. Saj nisem poklican, da bi poudarjal, kaj ga je vrstilo med druge ljudi, ampak kaj ga je odlikovalo. Vsekakor je Gladstone tudi za pesimista zelo tolažljiva prikazen v ti solzni dolini, in najnovejši pokopanec v Westminsterški opatiji se vsekakor odlikuje tudi med preslavnimi sopokopanci, in njegovo ime se bode svetilo tudi poleg imen največjih sinov zavidanja vredne Britanije.

U l o m k i.

1.

Da sem lahek ptiček,
Bi razpel peroti;
V pesmi glasni vzplaval
Ljubici naproti.

Pel bi ji na jutro,
Pel ji celi danek,
Pel bi ji po noči
V vseblažilni sanek.

Srpoš.

28*